

בית משפט לענייני משפחה בקריית גת

תמ"ש 15802-03-15 פלוני נ' אלמונית ואח'

בפני: כב' השופטת פאני גילת כהן

תובע	פלוני
	מיוצג באמצעות ב"כ עו"ד גלעד שרגא
נתבעים	1. אלמונית מיוצגת באמצעות ב"כ עו"ד אהוד גרין
	2. רשות מקרקעי ישראל מיוצגת באמצעות פרקליטות מחוז דרום
	3. האגודה השיתופית....

חקיקה שאוזכרה:

[חוק המקרקעין, תשכ"ט-1969](#)

[חוק הירושה, תשכ"ה-1965](#): סע' 10, 14, 34, 114

פסק דין

פתח דבר:

אדם הורה בצוואתו, שנערכה כדין, כי מלוא עזבונו, לרבות זכויותיו במשק חקלאי (להלן: "המשק"), הרשומות אצל רשות מקרקעי ישראל, יועבר תחילה לרעייתו, ולאחר אריכות ימיה לבתם המשותפת.

כן הורה בצוואתו, כי הזוכה הראשונה על פי צוואתו, רעייתו, לא תהא רשאית לבצע כל דיספוזיציה שהיא בזכויות במשק, אלא להותירן לזוכה השנייה, בתו.

בסמוך לאחר פטירתו, הועברו הזכויות במשק משמו לשם רעייתו, עפ"י בקשתה.

לאחר שהלכה הרעייה לבית עולמה, פנתה בתם של המנוחים לרשות מקרקעי ישראל, והאחרונה העבירה, בהתאם לבקשת הבת את הזכויות במשק משם אמה המנוחה לשמה.

זמן קצר לאחר מכן, פונה נכדם של המנוחים לבית המשפט בתובענה למתן פסק דין הצהרתי שיקבע, כי העברת הזכויות במשק מהאם המנוחה לבת בטלה מעיקרה, וכי יש להעביר הזכויות במשק ליורשי המנוחה על פי הוראות הסכם המשבצת החל על המשק.

העובדות הרלוונטיות לצורך הכרעה בפרשה זו שבפניי אינן שנויות במחלוקת, ומשכך מעוררת היא השאלות המשפטיות דלהלן:

- א. האם הזכויות במשק היו חלק מעיזבון המנוח, ומה דין ההוראות שבצוואתו הנוגעות למשק;
- ב. ככל שייקבע כי המנוח לא היה רשאי להנחיל הזכויות במשק במסגרת הצוואה שהניח אחריו, מה דין הזכויות במשק לאחר שרעייתו, על שמה נרשמו הזכויות לאחר פטירתו, הלכה אף היא בדרך כל בשר;
- ג. מה דינה של העברת הזכויות במשק מהאם המנוחה לבתם המשותפת שלה ושל המנוח, ומהו המקור הנורמטיבי על פיו תועברנה הזכויות במשק לאחר שהמנוחה נאספה אל אבותיה.

ואלה העובדות הרלבנטיות לענייננו:

1. התובע הוא נכדם של המנוח ..., אשר נפטר ביום 10.03.1988 (להלן: "המנוח") ושל המנוחה ..., אשר נפטרה ביום 28.04.2014 (להלן: "המנוחה").
2. המנוחים היו בחייהם בני זוג נשואים, שהביאו לעולם שני ילדים: הנתבעת 1, ומר ז"ל, אביו של התובע, אשר נפטר ביום 20.07.1974, קודם לפטירת הוריו. הנה כי כן, נתבעת 1 היא דודתו של התובע.
3. ביום 08.01.1961 אושרו המנוחים כמתישבים ב..., והחזיקו בימי חייהם במשק מס' X במושב (שכונה לעיל ויכונה אף להלן: "המשק").
4. המשק שייך למשבצת הקרקע אותה שוכרת נתבעת 3 – האגודה השיתופית החל משנת 1971 ועד לשנת 1988 נחתמו בנוגע למשבצת זו חוזי שכירות תלת צדדיים בין מנהל מקרקעי ישראל, הסוכנות היהודית לארץ ישראל והאגודה השיתופית. החוזים התחדשו מעת לעת. הסוכנות היהודית מסרה בהסכמת מנהל מקרקעי ישראל את המשבצת לשימוש האגודה כבת רשות בלבד, והאגודה מצדה מסרה לחבריה, בהסכמת מנהל מקרקעי ישראל, את זכות השימוש בנחלות שבמושב, גם כן כבני רשות בלבד.
5. במרוצת השנים והחל משנת 1990 ועד הלום, נחתמו ביחס למשבצת הקרקע של מושב ... חוזי שכירות דו צדדיים, אשר החליפו את החוזים התלת צדדיים, והסוכנות היהודית

איננה עוד צד לחוזים אלה. גם החוזים הדו-צדדיים התחדשו מעת לעת כנהוג במחוזותינו.

6. המנוח הניח אחריו צוואה בעדים מיום 03.01.1988 (להלן: "הצוואה") וביום 05.07.1988 ניתן בבית המשפט המחוזי בתל-אביב צו לקיום הצוואה.

בצוואה נכתבו, בין השאר, ההוראות הבאות:

1" כל רכושי ללא יוצא מהכלל, ובפרט המשק ב... מס. X, הנני מצווה בזאת לשניים (יורש אחר יורש), על מנת שתזכה בו השנייה אחרי שתזכה בו הראשונה ואלו הם:
לאשתי ... כזוכה הראשונה, ולאחר פטירתה, לבתי ..., כזוכה שנייה.
הזוכה הראשונה לא תהא רשאית להעביר (דיספוזיציה) את המשק הנ"ל לאחר אלא להותירה לזוכה השנייה."

7. כאמור, המנוח נפטר זמן קצר לאחר עריכת הצוואה, ביום 10.03.1988. בסמוך מאד לאחר פטירתו, ביום 19.11.1988, פנתה המנוחה לרשות מקרקעי ישראל בבקשה להעברת הזכויות במשק על שמה, ובקשתה אושרה.

8. ביום 28.04.2014 נפטרה המנוחה בלא שהניחה אחריה צוואה.

9. ביום 10.09.2014 פנתה נתבעת 1 לרשות מקרקעי ישראל בבקשה להעברת הזכויות במשק על שמה מכוח היותה, כטענתה, "הזוכה השנייה" עפ"י צוואת אביה המנוח. בו ביום אושרה בקשתה, והזכויות במשק נרשמו בספרי רשות מקרקעי ישראל על שם הנתבעת 1.

ביני לביני ניתן צו ירושה אחר עזבון המנוחה, לפיו יורשיה בחלקים שווים הם התובע

והנתבעת 1.

11. ביום 08.03.2015 הוגשה התובענה שלפניי ובמקביל הוגשה בקשה דחופה לצו מניעה זמני אשר יאסור על הנתבעת 1 לבצע דיספוזיציה בזכויות במשק ואשר יאסור על הנתבעות 2 ו-3 ליתן הסכמתן להעברת הזכויות במשק לכל צד שלישי שהוא.

12. בית המשפט נעתר לבקשה וניתן צו מניעה זמני במעמד צד אחד. הבקשה הועברה לתגובת הנתבעות ולאחר קבלת עמדת הנתבעת 1, היא נקבעה לדיון ביום 07.05.2015.

13. בדיון מיום 07.05.2015 נקבע בהסכמת הצדדים, כי מבלי להודות בטענות מי מהם, צו המניעה הזמני שניתן במעמד צד אחד יעמוד בתוקפו עד למתן החלטה אחרת.

כן הומלץ לצדדים לשקול הפניית המחלוקת נושא הליך זה לאפיק של גישור, כמו במחלוקת נוספת התלויה ועומדת ביניהם בעניין עזבון המנוחה, ואף נקבע כי ככל שהליך הגישור לא יצליח, ובהינתן כי המחלוקת נושא הליך זה היא משפטית גרידא, יינתן פסק הדין לאחר שיוגשו סיכומי הצדדים בכתב.

14. נוכח הודעת הנתבעת 1 כי אינה מעוניינת בהפניית המחלוקת להליך גישור, הוגשו סיכומי הצדדים בהתאם להחלטת בית המשפט, ומכאן פסק הדין שלפנינו.

טענות הצדדים :

טענות התובע

15. נתבעת 1 בכוונה תחילה הטעתה אותו וגרמה לו לחשוב, כי היא פועלת להוצאת צו ירושה אחר עזבון המנוחה, כאשר בה בעת, פעלה מאחורי גבו ובלא ידיעתו להעברת הזכויות במשק על שמה.

לטענתו, פעולות הנתבעת 1 נחשפו על ידו במקרה, עת קיבל לידיו עותק מכתב תביעה אשר הגישה כנגד חברת "פסגות" באשר לכספי המנוחה, בו הופיעו אמו והוא כנתבעים פורמאליים. למקרא כתב התביעה גילה, כי פרט לכך שהנתבעת 1 ביצעה פעולות בחשבונות הבנק של המנוחה, היא פעלה גם מול נתבעת 2 לצורך העברת הזכויות במשק על שמה.

16. עם היוודע דבר העברת הזכויות במשק, פעל לקבלת צו ירושה אחר עזבון המנוחה, בד בבד עם פנייה לנתבעת 2 ולבית המשפט בתובענה נושא ההליך שבכותרת.

17. הסכמת הנתבעת 2 להעברת הזכויות במשק מהמנוחה לנתבעת 1 ניתנה בניגוד לנהליה ובניגוד להוראות הסכמי המשבצת הרלוונטיים, ולכן יש להורות על ביטול העברת הזכויות כשם שבוצעה ועל העברתן בהתאם להוראות הסכמי המשבצת.

18. המשק לא היה חלק מעזבון המנוח, ומשכך, לא היה רשאי להוריש הזכויות בו באמצעות הצוואה שהניח אחריו. העברת הזכויות לאחר פטירת המנוח צריכה הייתה להיעשות עפ"י הוראות הסכם המשבצת הרלבנטי, ועל-פיהן בלבד.

19. הצוואה איננה רלוונטית לשם קביעת זכויות המנוחה במשק, שעה שהמנוח נפטר לפניו, ועל כן עברו הזכויות במשק למנוחה מכוח הוראות הסכם המשבצת. בהינתן כי המנוחה לא הניחה אחריה צוואה, הרי שדין זכויותיה במשק יוכרע עפ"י הוראות הסכם המשבצת, וגורל עזבונו יוכרע בהתאם לצו הירושה שניתן בעניינו. לשיטתו, הוראות הסכם המשבצת קובעות, כי בהעדר הסכמה בין היורשים, על בית המשפט להכריע מי מביניהם מסוגל לקיים את המשק.

- לדידו, הוא היורש הראוי ובעל היכולת לקיים ולהפעיל את המשק. לחילופין עותר הוא למינוי מנהל עיזבון לשם מימוש הזכויות במשק ומכירתן לצד שלישי.
20. זכויות המנוח במשק היו זכויות של בר רשות, וככאלה הן זכויות אישיות-חוזיות ולא קנייניות שאופיין והיקף פריסתן יקבעו רק בהתאם להסכם הרישיון שמכוחו נוצרו, הקובע מפורשות, כי זכויות אלה אינן חלק מעזבונו, ולכן בר הרשות איננו רשאי לקבוע בצוואה למי הוא מנחיל זכויות אלה, היות שעם פטירתו, הן עוברות אוטומטית לבן הזוג הנותר בחיים.
21. בר רשות רשאי אמנם לקבוע במסגרת צוואתו זהותו היורש אליו תעבורנה זכויותיו במשק, אולם הלה רשאי לעשות כן רק במקרה שבו המצווה הוא בן הזוג האחרון במשק ולא כאשר נותר בן זוג אחר בחיים, כבנסיבות המקרה דנן.
22. בסיכומיו מציין הוא, כי המנוחה הייתה בעלת מחצית מהזכויות במשק מכוח חזקת השיתוף בין בני זוג, וממילא וחרף רישום הזכויות במשק אצל הנתבעת 2 על שם המנוח בלבד עד למועד פטירתו, מחצית מן הזכויות במשק היו שייכות לה. לאחר פטירתו קיבלה המנוחה את המחצית השנייה של הזכויות מכוח הוראות הסכם המשבצת ולא מכוח הצוואה.
23. באשר לגורל הזכויות במשק עם פטירת המנוחה - יש לפנות להסכם הדו צדדי אשר חל על המשק במועד פטירתה, הקובע גם כן, כי המשק אינו חלק מעיזבונה. הסכם זה אף קובע, כי במקרה של פטירת בר הרשות ומשלא הותיר אחריו בן זוג, יועברו הזכויות למי מן היורשים אשר מסוגל לקיים את המשק, ובהעדר הסכמה, יכריע בית המשפט בעניין זהות היורש.

טענות הנתבעת 1

24. המשק איננו חלק מעיזבונו המנוחה, כי אם מהווה חלק מנכסי המנוח אשר הוראות לגביהם ניתנו במסגרת צוואתו המקוימת, ואשר התובע ניסה להסתיר דבר קיומה מעיניו של בית המשפט. בצוואת המנוח נקבעה הוראת "יורש אחר יורש", כך שהזכויות במשק תעבורנה תחילה למנוחה ולאחר פטירתה לנתבעת 1.
25. המנוחה לא ערכה צוואה, היות שקיבלה את צוואת בעלה המנוח כצוואה מחייבת, ועת עפ"י הוראות הצוואה נאסר עליה לבצע כל פעולה שתפגע בזכויות הנתבעת 1 במשק. הגם שידעה כי הזכויות במשק תעבורנה לנתבעת 1, בחרה המנוחה שלא לערוך צוואה גם באשר ליתר רכושה, ובחרה להותיר המצב הקיים כפי שהיה. המנוחה עצמה אף פנתה לבית המשפט על מנת לקבל צו לקיום צוואת המנוח.

26. אין להורות על ביטול העברת הזכויות במשק, היות שהיא בוצעה בהתאם להוראות צוואת המנוח, שניתן צו לקיומה, ואשר התובע מעולם לא התנגד לקיומה.
27. בניגוד לנטען ע"י התובע, הרי שהוראת סעיף 19ג(4) להסכם המשבצת הדו-צדדי קובעת, כי בר הרשות זכאי לקבוע בצוואה זהות היורש אליו תעבורנה זכויותיו במשק לאחר פטירתו, בכפוף לכך שהדבר אינו סותר הוראות ההסכם עצמו. צוואת המנוח נערכה בהתאם להוראות הסכם המשבצת, קרי: תחילה הועברו הזכויות לבת הזוג ולאחר מכן הועברו ליורשת אשר זהותה נקבעה בצוואתו.
28. העברת הזכויות מהמנוח למנוחה נעשתה עפ"י הוראות הצוואה. העברת הזכויות מהמנוחה לנתבעת 1 אף היא נעשתה בהתאם להוראות הצוואה, תוך שהיא איננה סותרת את הוראות הסכם המשבצת.
29. שעה שהנתבעת 1 נקבעה כיורשת אליה יועברו הזכויות במשק, בכך נחתם העניין, ואין צורך במתן הכרעה על פיה ייקבע מי מבין היורשים מוכן ומסוגל לקיים את המשק. יתר על כן, עפ"י הפסיקה המודרנית, אין ליתן עוד משקל לשאלה זו משעה שמושבים כמעט אינם משמשים עוד לפעילות חקלאית, כי אם למגורים, המשק אינו דורש הפעלה פיזית והשטחים החקלאיים בו מושכרים לצד שלישי.
30. העברת הזכויות במשק לנתבעת 1 עולה בקנה אחד עם הוראת סעיף 19ג(2) להסכם הדו-צדדי בהיותה בתם היחידה של המנוחים ובהיות התובע נכדם, ומכאן שאין מקום לפנות להוראות סעיף 19ג(3) בהסכם זה, המתייחס למצב בו בר הרשות הותיר אחריו במותו יותר מילד אחד.
31. בסיכומיה טענה הנתבעת 1 לראשונה, כי המנוח רכש את זכויותיו במשק בשנת 1961, קרי טרם כניסת [חוק המקרקעין לתוקף](#). בעניין זה מפנה היא לע"א 86/6 גפטר נ' רזון, פ"ד מב(4)742, אשר לשיטתה קובע, כי זכויות במקרקעין שהוקנו טרם כניסת [חוק המקרקעין לתוקף](#) הן זכויות שביושר ולא זכויות של "בר רשות" שמקורן בהסכמי המשבצת, ועל כן הן זכויות בנות הורשה. לפיכך העברת הזכויות הן מהמנוח למנוחה והן מהמנוחה לנתבעת 1, אשר נעשו עפ"י צוואת המנוח, הן תקפות.
32. כן נטען בסיכומיה, כי האמור בצוואת המנוח מקורו בדאגתו לה וברצונו לתמוך בה כלכלית, כשם שהם באים לידי ביטוי במכתב מיום 26.5.1980, שהעתק הימנו צורף לסיכומים, אותו העביר אל הנתבעת 3 בו ביקש לכלול אותו ברשימת מקבלי המשקים לדור ההמשך עבור הנתבעת 1, כיוון שהיא נשואה ואם לילד ואין בבעלותה דירת מגורים.

33. בפסיקה נקבע, כי עצם הקביעה שהמשק אינו חלק מעיזבונו של המחזיק בו, אינה מאיינת את האפשרות לערוך צוואה באשר לזהות היורש אליו תעבורנה הזכויות בו, כל עוד אין הדבר סותר את הוראות הסכמי המשבצת.
34. נפקותה של האפשרות לקבוע באמצעות צוואה את זהות היורש של זכויות במשק חקלאי היא, שאין מקום לחייב את היורש עפ"י הצוואה לפצות את היורשים עפ"י דין כדי חלקם בעיזבון.
35. אין ממש בטענות התובע לפיהן הוא הראוי להמשיך ולקיים את המשק, נוכח היותו תלמיד ישיבה, המנהל אורח חיים חרדי ומתגורר בישוב דתי, עת ... הוא מושב חילוני. לתובע אין כל ניסיון או הכשרה בחקלאות, בעוד היא גדלה במשק ולאורך כל השנים סייעה להוריה בעבודה החקלאית, אולם שבה וטוענת, כי הדרישה בדבר קביעת היורש אשר מוכן ומסוגל לקיים את המשק איננה רלוונטית, כיוון שהפעילות החקלאית במשק מבוצעת ממילא באמצעות צד ג'.
36. טענות התובע בנוגע לזכויות המנוחה במשק מכוח חזקת השיתוף הועלו רק בסיכומיו וככאלה מהוות שינוי חזית אסור, ולכן היא מבקשת לדחותן.

טענות הנתבעת 2 – רשות מקרקעי ישראל

37. בכתב הגנתה מציינת הנתבעת 2 כי אינה בקיאה בפרטי הסכסוך המשפחתי, ואינה מכריעה בו. יחד עם זאת ביקשה כי כל הכרעה שתצא תחת ידיו של בית המשפט תעלה בקנה אחד עם האמור בסעיף 19(3) (כך במקור- פ.ג.כ.) להסכם המשבצת, עם החלטות מועצת מקרקעי ישראל ועם נהלי רמ"י.
38. עוד מבהירה היא, כי העברת הזכויות במשק מהמנוח למנוחה נעשתה מכוח הוראות הסכם המשבצת, הקובעות כי עם פטירת בר הרשות במשק, תועברנה הזכויות במשק במלואן לבן הזוג הנותר בחיים, ולא מכוח צוואת המנוח (ראו סעיף 2 לכתב ההגנה).
39. היא אף מבהירה בכתב ההגנה, כי עפ"י מדיניות רמ"י, לצורך פרשנות ההוראה שבסעיף 19ג(3) להסכם המשבצת הדו צדדי, צאצאיהם של ילדי בר הרשות באים בנעלי הוריהם.
40. במקרה שלפנינו על בית המשפט להכריע במחלוקת שבין יורשי המנוחה, בהתאם להוראות הסכם המשבצת הדו צדדי אותו יש לפרש ברוח העקרונות העולים [מסעיף 114 לחוק הירושה](#), תשכ"ה-1965 (להלן: "[חוק הירושה](#)"). בהתאם להוראות הסכם המשבצת ולהוראת [סעיף 114 לחוק הירושה](#), המשק אינו חלק מעזבון המנוחה, ויימסר ליורש שיכול ומסוגל לקיימו, וככל שלא יימצא יורש שיכול

לקיימו יש למסור את זכות השימוש במשק לאדם אחר ובלבד שיהיה מסוגל לקיים את המשק ושאינו בל זכויות בנחלה נוספת.

41. עפ"י נהלי רשות מקרקעי ישראל (שתיקרא להלן לשם הנוחות: "הרשות") לא ניתן לפצל זכויות בנחלה בין היורשים.

42. ביום 09.03.2016 הוגשה הודעת הנתבעת 2 לפיה אין היא מבקשת להוסיף על האמור בכתב הגנתה והיא שבה על הנטען בו.

43. נתבעת 3 לא הגישה כתב הגנה מטעמה.

דיון והכרעה:

44. מצאתי לפתוח דווקא בטענת הנתבעת 1 אשר הועלתה לראשונה בסיכומיה, לפיה זכויות המנוח במשק הן זכויות שביושר אשר הוקנו לו טרם כניסתו לתוקף של [חוק המקרקעין](#), ומשכך מדובר בזכויות בנות הורשה.

מעבר לכך שטענה זו באה אל העולם, כאמור, לראשונה במסגרת סיכום טענותיה, הרי שבמסגרת כתב ההגנה שהוגש מטעמה טוענת הנתבעת 1 בהתייחס למהות הזכויות האמורות, טענות שונות לגמרי, כהאי לישנא: "מעמדן המשפטי של הזכויות במשק הינו אכן של "בר רשות", על פי תנאי ההסכם הדו-צדדי בין רשות מקרקעי ישראל לאגודת... (ראו סעיף 33 לכתב ההגנה).

בנסיבות אלו, נהיר ונעלה מכל ספק, כי מדובר בשינוי חזית מטעם הנתבעת 1.

בעניין הכלל האוסר שינוי חזית כבר נקבע:

"בל נשכח, כי שני צדדים להליך האזרחי. הגיונו של הכלל בדבר שינוי החזית נתחם בשאלת הפלוגתאות שהעלו הצדדים בתחילת הדיון, ובצורך לשמור על אינטרס הצד שכנגד, שהכין את מסלול טיעונו בהתאם לטענות שהעלה יריבו. עוד עולה החשש ממצב בו בהיעדר הכלל בדבר שינוי חזית, יתגוננו צדדים מפני טענה שכלל לא הועלתה כנגדם, וכך עלול שיוענק לתובע יתרון בלתי הוגן, שייחנה מיצירתיות חברו".

ראו: ע"א 1653/08, סמיון ליפץ נגד בנק לאומי לישראל, פורסם במאגרים האלקטרוניים.

הנה כי כן, משטענה זו נטענה רק בסיכומי הנתבעת 1 ומשהיא מהווה שינוי חזית, המשנה לחלוטין את יריעת המחלוקת ואת הפלוגתאות בהליך זה שבפניי, ולא ניתנה לתובע האפשרות להגיב עליה, אין להתירו, ואין מקום לדון בטענה זו.

45. למעלה מן הצורך יובהר, כי הנסיבות שברקע פסק הדין אליו מפנה הנתבעת 1 (ע"א 86/6 גפטר נ' רזון) שונות מאלו שלפנינו. שם, רכשו ההורים המנוחים את הזכויות במשק מחברת "רסקו" בשנת 1957 בתמורה, ומשכך קבע בית המשפט המחוזי, ובית המשפט העליון אישר קביעה זו, כי משעסקינן בזכויות קנייניות, הן בנות הורשה. במקרה דנא לא הונחה בפניי כל תשתית ראייתית המעידה, כי המנוחים רכשו את הזכויות במשק. לפיכך, ובהעדר כל ראייה לסתור, נקודת המוצא לדיונו, היא, כעולה גם מכתבי הטענות של הצדדים כולם, שבשנת 1961 אושרו המנוחים כמתיישבים, ואופי זכויותיהם במשק, כבני רשות, אינו שונה משל יתר חברי האגודה (ומשל רובם המכריע של חברי האגודות השיתופיות המתגוררים במושבים ברחבי הארץ), ועל כן דינן של זכויות אלו נגזר מהוראות הסכם המשבצת החל עליה.

לפיכך דין הטענה גם לגופה להידחות.

46. אין חולק כי עד יום 30.09.1990 הוסדרו הזכויות במושב בהסכם המשבצת התלת צדדי שבין מנהל מקרקעי ישראל, הסוכנות היהודית ו - האגודה השיתופית (שייקרא להלן: "**ההסכם המשולש**"), ומאז ועד הלום מוסדרות הזכויות בהסכם משבצת זו צדדי בין מנהל מקרקעי ישראל (וכיום רשות מקרקעי ישראל) והאגודה השיתופית (שייקרא להלן: "**ההסכם הדו צדדי**"). הסכמים אלה, הן המשולש והן הדו צדדי מתחדשים מעת לעת.

העברת הזכויות במשק מהמנוח למנוחה אגב פטירתו:

47. מושב מאוגד כאגודה שיתופית (להלן: "**האגודה**"), המעניקה לחבריה זכות שימוש בקרקע המכונה נחלה או משק, ומעמד החבר בנחלה/במשק הוא של בר רשות. זכויות בר הרשות יונקות חיותן מהסכם המשבצת אשר על פיו ומכוחו שוכרת האגודה את משבצת הקרקע של המושב.

48. העברתן של זכויות אלו ע"י חברי האגודה, בין בחיים ובין לאחר פטירתם, כפופה להסכמת בעלת הקרקע, רשות מקרקעי ישראל ולהוראות הסכם המשבצת.

אלמנט זה של פיקוח המוסדות המיישבים על עבירות זכויות השימוש וההחזקה במשקים חקלאיים ברחבי הארץ מקורו בתפיסה שמשק חקלאי נועד לשמש יחידה חקלאית אחת באופן שהמתיישב יוכל להתגורר בתחומה ובד בבד עם זאת למצות את פוטנציאל הפרנסה הגלום בה.

ראו: [בע"מ 11/4937 ניסים עמרם נ' משה עמרם](#), פורסם במאגרים האלקטרוניים; [ע"א 91/5136 קוגלמס נ' קוגלמס, פ"ד מט\(2\)419](#).

49. לצורך בחינת עבירותן של הזכויות במשק הן אגב פטירת המנוח והן אגב פטירת המנוחה, עלינו לפנות להסכם המשבצת הרלבנטי, היוצר את הזכויות הללו, והן יונקות חיותן ממנו, ופשיטא, שהוראותיו מסדירות הסוגיה האמורה. ההסכם מהווה הסדר קונקרטי בנוגע לעבירות זכויות במשק חקלאי עם פטירת בעליהן, הגובר על דיני הירושה הכלליים, ועל פי הדין והפסיקה, זכות הבכורה בכגון דא נתונה לו.

בעניין זה ראו ע"א 1662/99 חיים נ' חיים, פ"ד נו(6)295 שם נקבע בין היתר כדלקמן:
"זכות זו (של בר רשות – פ.ג.כ.) היא זכות אישית שאינה קניינית, אשר אופייה וגדרה נקבעים בהתאם להסכמת הצדדים בהסכם הרישיון. על-פי הסכם זה, אף שרשות השימוש היא זכות אישית, היא עבירה בכפוף לתנאי ההסכמה בין מעניק הזכות למקבל זכות השימוש. יוצא מכך, כי בר-רשות רשאי לעשות דיספוזיציה בזכותו – הכל בכפוף להסכמת הצדדים בעת יצירת הרישיון".

50. כאמור, במועד פטירת המנוח ובמועד עריכת צוואתו חלו על זכויות חברי האגודה בנחלותיהם, ובהם המנוח, הוראות ההסכם המשולש.

51. סעיף 20 (ה) בהסכם המשולש מסדיר את התנאים להעברת הזכויות במשק לאחר פטירת חבר האגודה, והוא קובע כדלקמן:

"במקרה של פטירת חבר אגודה או מתיישב ביישוב תחולנה ההוראות הבאות בדבר מסירה ושימוש בנחלה ו/או במשק העזר שבשימושו. למען הסר ספק מוצהר ומוסכם בזה כי אין באמור בסעיף זה לשנות את מהות זכויותיו של חבר האגודה כזכויות בר רשות בלבד שאינן חלק מעזבונו ואין כאמור בסעיף זה כדי לשנות מעמדו של חבר האגודה על פי חוזה זה כבר רשות לכל דבר ועניין.

(1) במקרה של פטירת חבר האגודה או מתיישב ביישוב יועברו כל זכויותיו בנחלה לבן/בת הזוג שנתר בחיים. באין בן/בת זוג לחבר האגודה או מתיישב ביישוב שנפטר יועברו כל זכויותיו בנחלה לבן ממשיך שנקבע ע"י ההורים ושאושר ע"י המיישבת. באין בן ממשיך בנחלה יועברו כל הזכויות בנחלה בהתאם לעקרונות הקבועים בסעיף 114 לחוק הירושה, תשכ"ה - 1965".

52. הוראות ההסכם קובעות, אפוא, באופן מפורש, כי זכויות בר הרשות, אינן חלק מעזבונו של חבר האגודה שנפטר.

53. בשורה ארוכה של פסקי דין נקבע, בהתאם להוראה זו שבהסכם המשבצת, כי משזכויות בר הרשות אינן חלק מעזבונו של חבר האגודה שנפטר, הן לא ניתנות להורשה.

ראו: [ע"א 89/566 דב שטיין נ' דבורה סופר ואח', פ"ד מז\(4\)167](#); [עמ"ש \(חיפה\) 08-31693-11 ש.ק. ואח' נ' מנהל מקרקעי ישראל ואח'](#), פורסם במאגרים האלקטרוניים; ע"א (נצ' 1044/07 [בנק לאומי לישראל נ' עיזבון המנוח יוסף יונג ז"ל](#), פורסם במאגרים האלקטרוניים; [תמ"ש \(ת"א\) 00/99549 ב.ק נ' ע.ק](#), פורסם במאגרים האלקטרוניים.

54. כפי שניתן לראות, הוראות ההסכם יוצרות מדרג בהעברת זכויות בר הרשות של חבר האגודה שנפטר: בשלב ראשון נבחנת השאלה האם בעל הזכויות הותיר אחריו בן/בת זוג במותו, או אז עוברות הזכויות לידיה; ככל שהתשובה לשאלה היא שלילית, תיבחן בשלב השני השאלה האם מונה ע"י ההורים בעלי הזכויות בן ממשיך ובנסיבות אלו תעבורנה הזכויות לידיה; וככל שגם התשובה לשאלה זו היא שלילית, תועברנה הזכויות במשק עפ"י העקרונות הקבועים [בסעיף 114 לחוק הירושה](#).

55. צא ולמד, כי זכויות המנוח כבר רשות במשק אינן ניתנות להעברה לאחר מותו לכל דיכפין וכאוות נפשו, אלא שהעברתן כפופה להוראות הסכם המשבצת.

הסכם המשבצת קובע, כי במקרה של פטירת חבר האגודה או המתיישב, תעבורנה הזכויות במשק לבן הזוג אשר נותר בחיים ואין אפשרות לעקוף הוראה זו באמצעות צוואה.

הוראה זו מתיישבת עם העיקרון שהוזכר לעיל בנוגע לפיקוח של המוסדות המיישבים על עבירות של זכויות השימוש וההחזקה במשקים חקלאיים, על מנת להבטיח את התאמתו של הגורם העתיד לקבל הזכויות במשק להמשך הפעלתו וקימו, ועל מנת למנוע פיצול הנחלה כך שיישמרו הן צביונה וכשרה כיחידה חקלאית והן המבנה החברתי של האגודה השיתופית.

[בדנ"א 00/3231 שמחה מדעי נ' משה מדעי](#), פורסם במאגרים האלקטרוניים נקבע כך:

"מקום שהחבר אינו אלא בר רשות, אין לדבר לא על הורשה מכוח צוואה ואף לא על ירושה מכוח דיני הירושה... הותנה במפורש כי זכויותיו של החבר כבר-רשות בלבד אינן חלק מעיזבונו. וכבר נפסק, כי זכויותיו, של בר-רשות במשק אינן ניתנות להורשה, אם ההסכם שמכוחו ניתנו הזכויות אינו מתיר זאת".

ובע"א [93/3836 עמוס ברמלי נ' דוד ברמלי, פ"ד נ\(3\) 868](#), בהתייחס לסעיף הזהה בתוכנו לסעיף 20(ה)(1) החל בענייננו וצוטט לעיל:

"ניתן אם כן לראות כי הזכויות הוקנו לאגודה המיישבת כשזו מוסמכת להעבירן לחבריה בהגבלות מפורשות על עבירותן ובתנאי שהן לא ייכללו בעיזבונו של החבר. לאגודה המיישבת ולחבריה המתיישבים אין עוד ממה שניתן להם בהסכם המשולש. מכאן שעל פי ההסכם העומד לפנינו הזכויות במשק אינן חלק מעיזבונו של האם".

56. עינינו הרואות, כי משעה שהמנוח הותיר אחריו בת זוג, הוא לא יכול היה לצוות מה ייעשה במשק לאחר מותו, שהרי זכויותיו כפופות להוראות הסכם המשבצת, הקובעות כי עם פטירתו, תעבורנה הזכויות במשק לבת זוגו.

57. נכון אמנם, כי נקבע בפסיקה, ובכל הענווה, גם על ידי (בת"ע (ק"ג) 13-01-17466 פלוני נ' אלמוני ובתמ"ש (ק"ג) 14-01-25551, פלוני נ' פלונית, שפורסמו במאגרים האלקטרוניים), כי ברשות במשק חקלאי זכאי, עקרונית, לקבוע בצוואה את זהות היורש אליו תעבורנה זכויותיו במשק לאחר פטירתו, גם כאשר עסקינן בהסכם המשולש, אולם הוראות הצוואה כפופות לעולם להוראות הסכם המשבצת.

עפ"י הוראות הסכם המשבצת ברי, כי מקום בו הותיר אחריו ברשות עם לכתו לבית עולמו בן/ת זוג בחיים, ידיו כבולות ואין ביכולתו להורות מי מבין יורשיו יקבל לידי את הזכויות במשק.

עצם קיומן של המגבלות הללו מלמד, כי זכויות ברשות במשק חקלאי אינן ככל זכות קניינית אשר לבעליה חופש מוחלט באשר להורשתן. ובמילים אחרות, העובדה שזכויות ברשות במשק אינן חלק מעיזבוננו, באה לידי ביטוי, בין השאר, בהגבלות שיש על החופש שלו להנחילן לאחר הסתלקותו מן העולם.

ראו בעניין זה גם: [ע"א 93/3836, ברמלי נגד ברמלי, פד"י נ\(3\), 868; ע"א 89/103, אזולאי נגד אזולאי, פ"ד מה \(1\), 477.](#)

58. הקביעות בפסיקה, לפיהן אין להתעלם מהוראות צוואת ברשות במשק חקלאי, ככל שהן נוגעות לזכויות אלה, מקורן בשאיפה למצוא את שביל הזהב שבין עקרון - העל בדיני הירושה לפיו מצווה לקיים את רצון המת, ובין כיבוד הוראותיו של הסכם המשבצת. לשון אחר: ככל שאין סתירה בין ההוראות הקבועות בצוואת אדם הנוגעות לזכויותיו כבר רשות במשק חקלאי ובין ההגבלות הקיימות בהסכם המשבצת, כי אז יש ליתן תוקף לדברי המת ולקיים את רצונו כשם שהוא משתקף בצוואתו. צדו השני של המטבע הוא, אפוא, כי ככל שקיימת סתירה כזו, אזי אין מנוס מאי כיבוד הוראות הצוואה, והליכה בתלם שנחרש ע"י הסכם המשבצת.

59. אמור מעתה, כי ככל שמדובר בזכויות ברשות בנוגע למשק עליו חלות הוראות ההסכם המשולש, הוראות הצוואה שהניח אחריו בעל הזכויות בנוגע להן תכובדנה רק בנסיבות בהן הוא נפטר ולא הניח אחריו בן זוג ולא מונה על ידו בחייו בן ממשיך, וכל עוד אינן עומדות בסתירה להוראות ההסכם המשולש ועולות בקנה אחד עם הסכמת המוסדות המיישבים.

60. ומדברים כלליים אלה נשוב אל המקרה שלפנינו. שעה שבמועד פטירת המנוח, נותרה בת זוגו בחיים, הרי שעפ"י המדרג הקבוע בסעיף 20 (ה)(1) להסכם המשבצת, עוברות זכויותיו במשק במלואן לרעייתו, ואין נפקות להוראות הצוואה שהוא הניח אחריו.

אכן, גם עפ"י צוואת המנוח, הזוכה הראשונה במלוא הזכויות במשק היא רעייתו, אולם, העברת הזכויות מהמנוח למנוחה נעשתה מכוח הסכם המשבצת ולא מכוח הצוואה, כך עולה גם מעמדת הרשות כאמור לעיל.

הנה כי כן, משהזכויות במשק עברו למנוחה מכוח ההוראות שבהסכם המשבצת, הן הועברו בלא המגבלות או ההוראות שניתנו ע"י המנוח בצוואתו. בהמשך נשוב לבחינת תוקפן של הוראות אלו.

הבעלות בזכויות במשק בחיי ההורים המנוחים:

61. בסיכומי טען התובע, כי חרף רישום הזכויות במשק אצל הנתבעת 2 בחייו של המנוח על שמו בלבד, הייתה המנוחה בעלת מחצית מן הזכויות הללו מכוח הלכת השיתוף בין בני זוג.

הנתבעת 1 מתייחסת בסיכומיה לטענה זו ולשיטתה מהווה היא שינוי חזית אסור, היות שנטענה לראשונה בסיכומי התובע, ולכן היא מתנגדת לה, ומבקשת לדחותה. יחד עם זאת ומטעמי זהירות, מתייחסת ומגיבה לטענה, עת לדידה, המנוחה ידעה על צוואת המנוח, הגישה בקשה לקיומה ולהעברת הזכויות במשק על פיה, ומעולם לא טענה לבעלות במחצית מן הזכויות במשק מכוח חזקת השיתוף.

הנתבעת 1 טוענת עוד, כי המנוחה קיבלה את הוראות הצוואה והצטרפה אליה, לרבות ההסדר של יורש אחר יורש הקבוע בה, ואף לא ראתה צורך בעריכת צוואה.

62. ראשית יצוין, כי טענת הנתבעת 1 איננה מדויקת. עיון בכתב התביעה מלמדנו, כי כבר במסגרתו נטען ע"י התובע, שהמנוחים החזיקו במשותף בנחלה, וכי הזכויות בה היו של שניהם. לפיכך עם פטירת המנוח עברו למנוחה מחצית מן הזכויות שהיו בבעלותו (ראו סעיף 34.1 לכתב התביעה). הגם שתובע אינו משתמש בטרמינולוגיה המשפטית ואינו מזכיר בכתב התביעה את המונח הלכת השיתוף, אין לומר כי הטענה נטענה לראשונה בסיכומיו.

יוער, כי טענה זו הוכחה בכתב ההגנה מטעם הנתבעת 1, שסמכה ידיה על רישום הזכויות, ומכאן שאין המדובר בטענה חדשה ומפתיעה.

63. לגופו של עניין – ההורים המנוחים התקבלו יחדיו בינואר 1961 כמתיישבים ב....., בהיותם בני זוג נשואים. פשיטא, שעם קבלתם כמתיישבים קיבלו יחד את הזכויות במשק כבני רשות. לפיכך, הנחת יסוד היא, שבאותה עת לא הייתה לאב המנוח כל עדיפות שהיא על פני האם המנוחה בקבלת הזכויות, ואף לא הוצג בפני בית המשפט כל מסמך מטעם המוסדות המיישבים הסותר הנחת יסוד זו.

יתר על כן, הלכת השיתוף בין בני זוג מעמידה את זכות הקניין של המנוחה במעמד שווה לזו של המנוח.

אף אם לא נעשה שימוש מפורש במונח זה בכתב התביעה, מחובתו של בית המשפט ביושבו על המדוכה להביא במסגרת שיקוליו ובקביעת הממצאים העובדתיים את הלכת השיתוף, שהרי מדובר באבן יסוד ובאחד מעמודי התווך בזירת יחסי הממון בין בני זוג. ההלכה בעניין חזקת השיתוף בנכסים בין בני זוג התגבשה בפסיקה על רקע מציאות חברתית כלכלית, ועל סמך הנחות בנוגע למהות היחסים בין בני זוג כיחסים בין שווים, שאיננה תלויה בהסכמת בני הזוג למשטר של שיתוף קנייני בנכסים אותם צברו בתקופת חייהם המשותפים.

הלכת השיתוף היא ביטוי לחקיקה שיפוטית המבקשת להגשים תפיסה ערכית הנגזרת מעקרונות של צדק ושוויון. ראו: פסק דינו של כב' השופט חשין בע"א 90/45 עבאדה נ' עבאדה, פ"ד מח(2)712.

לפיכך והגם שמלוא הזכויות במשק רשומות היו בחייו של המנוח על שמו בלבד, אין בכך ולא כלום כדי לגרוע מזכויות המנוחה, שכן כידוע ואף מניסיונו של בית המשפט בדונו בסכסוכים אחרים בנוגע לזכויות במשקים חקלאיים, וזוהי גם העמדה המוצגת ע"י רשות מקרקעי ישראל, אין ברישום זה כדי לשקף את זכויות בני הזוג, ומדובר בנוהג שמקורו בנחות הרישום, ואין בו כדי לגרוע מזכויות בת הזוג כבעלת זכויות שוות במשק. מובן, אפוא, כי בחיי ההורים המנוחים היו הם בעלי זכויות שוות במשק וכל אחד מהם החזיק במחציתן.

דווקא העובדה, כי המנוחה לא התמהמהה ופעלה במהירות ובזריזות להעברת הזכויות במשק על שמה בסמוך לאחר פטירת המנוח, מלמדת, להבנתי, לפחות, כי רישום הזכויות על שמה היה חשוב מבחינתה, ולא מן הנמנע כי דעתה לא הייתה נוחה מכך שחרף היותה בעלת זכויות שווה לאלו של המנוח במשק, הן נרשמו על שמו בלבד.

עוד יוער בהקשר זה, כי בית המשפט בוודאי אינו בא חשבון עם המנוחים או עם מי מהם על כך שבחייהם נרשמו הזכויות במשק על שם המנוח בלבד; על כך שיתכן כי המנוח ראה בזכויות אלו קניינו שלו וראה עצמו חופשי להורישן כאוות נפשו; על כך שהמנוחה פנתה לרשות לצורך העברת הזכויות במשק על שמה מכוח צוואת המנוח ולא מכוח הוראות הסכם המשבצת וכו'. הנחת המוצא היא, כי מדובר באנשים מן הישוב, שלא רכשו בחייהם השכלה משפטית, ופעלו בתום לב ועל פי הבנתם ואמונתם, ולא מן הנמנע כי טעו בהבנת המצב המשפטי באשר לזכויותיהם במשק.

64. מה דינו, אם כן, של הוראות המנוח בצוואתו, בכל הנוגע לזוכה השנייה, הנתבעת 1? [סעיף 34 לחוק הירושה](#) קובע, בין היתר, כי הוראת צוואה שביצועה בלתי אפשרי היא בטלה. להבנתי, ניתן להתייחס למודל בו בחר המנוח לצוות את זכויותיו במשק, של יורש אחר יורש, ככזה הבא בגדרי הסעיף, ואשר לא ניתן לבצעו. ככלל, השאיפה היא לקיים הוראות צוואה, ולמצער כל חלק תקף בה. כיבוד רצון המת הוא, כאמור, עקרון על ובבחינת ערך נעלה בדיני הירושה, אשר בתי המשפט אמונים על קיומו. יחד עם זאת, בית המשפט איננו יכול להתעלם מתוכנה של הצוואה המונחת בפניו ומהעדר האפשרות לבצעה בפועל.

ראו בעניין זה: ע"א 04/4377 גל גורן הולצברג נ' אביבה מירז (פורסם במאגרים האלקטרוניים):

"החשיבות שיש לייחס למימוש רצונו של המצווה אין משמעה כי החופש לצוות בלתי מוגבל. חוק הירושה מטיל מגבלות שונות על זכותו של אדם לצוות את רכושו, דוגמת הגבלת האפשרות להוריש רק למי שחי בעת מותו של המוריש (סעיף 3 לחוק הירושה) וההגבלה על הכללתן בצוואה של הוראות שביצוען בלתי חוקי, בלתי מוסרי או בלתי אפשרי (סעיף 34 לחוק הירושה)..."

65. כפי שהובהר לעיל, משעה שהמנוח היה בחייו בעלים של מחצית מזכויות בר הרשות במשק בלבד, והוא הלך לעולמו לפני רעייתו, הוא לא יכול היה להורות בצוואתו מה ייעשה בזכויותיו במשק, ומכל מקום, ואף אם בחר לעשות כן, לא יכול היה לצוות יותר מכפי שהיה ברשותו.

לפיכך, אף אם היינו לפסוע לאורו של העקרון המנחה בדבר כיבוד רצון המת ולראות בצוואתו מעין צוואה נדחית למועד פטירת רעייתו (נוכח מודל הירש אחר יורש, שחלקו הראשון עולה בקנה אחד עם הוראות הסכם המשבצת), הרי שגם אז, לא יכול היה הוא להוריש יותר ממחצית מן הזכויות במשק שהיו ברשותו בחייו ובשעת מותו. נוכח מהות הזכויות הנדונות, הרי שההוראה בצוואתו בנוגע להעברת הזכויות במשק לנתבעת 1 לאחר פטירת רעייתו, אינה ישימה, כיוון שאינה עולה בקנה אחד עם הוראות הסכם המשבצת ועם מדיניות הרשות, על פיהן ניתן להעביר הזכויות במשק אגב פטירת חבר האגודה במלואן, כמקשה אחת, לגורם אחד בלבד, ולא ניתן לפצל הזכויות בנחלה.

66. יוזכר, כי צו קיום צוואה הוא צו דקלרטיבי, והגם שניתן צו קיום בעניין צוואת המנוח, אין די בו כדי להכשיר הוראות בצוואה שאינן ניתנות לביצוע מסיבה כזו אחרת.

העברת הזכויות במשק מהמנוחה לנתבעת 1 אגב פטירתה:

67. אין חולק, כי במועד פטירת המנוחה חלו על זכויותיה במשק הוראות הסכם המשבצת הדו-צדדי.

הוראות הסכם המשבצת הדו צדדי באשר להעברת זכויות עקב פטירה של חבר האגודה קובעות כדלקמן:

"19. במקרה פטירתו של חבר האגודה תחולנה ההוראות הבאות בדבר מסירת זכויות השימוש במשק שבשימושו המהווה נחלה. למען הסר ספק מוצהר ומוסכם בזה כי אין באמור בהסכם זה לשנות את מהות זכויותיו של חבר האגודה כזכויות בר רשות בלבד שאינן חלק מעיזבונו ואין בהן כדי לשנות את מעמדו של חבר האגודה על פי חוזה זה כבר- רשות לכל דבר ועניין:

- (1) נפטר אחד מיחידי בני זוג שהינם חברי אגודה המחזיקים במשק (להלן – המנוח) והניח אחריו בן זוג- תעבורנה כל זכויות השימוש שלו במשק לבן זוגו בלבד וזאת אפילו אם המנוח הניח ילדים ביחד עם בן הזוג.
- (2) לא הניח המנוח בן זוג, אך הניח ילד אחד, תעבורנה כל זכויות השימוש שלו במשק לילד האמור, בתנאי שהוא מוכן ומסוגל לקיים את המשק.
- (3) לא הניח המנוח בן זוג, אך הניח יותר מילד אחד, תעבורנה כל זכויות השימוש שלו במשק רק לאחד מביניהם המוכן ומסוגל לקיים את המשק.
- באין הסכמה בין הילדים בשאלה מי מהם מוכן ומסוגל לקיים את המשק יחליט בכך בית המשפט.
- למען הסר ספק מובהר בזה במפורש כי בית המשפט יחליט רק בשאלה מי מבין הילדים מוכן ומסוגל לקיים את המשק וכי זכויותיו של המקבל תהיינה רק זכויות שימוש במשק כבר רשות.
- (4) כל אחד מיחידי בני הזוג שהינם חברי אגודה המחזיקים במשק רשאי להורות בצוואתו למי תימסרנה זכויות השימוש שלו במשק, ואולם לא יהיה בהוראות צוואה כאמור כדי לגרוע מזכויותיו של בן זוגו באמורות בפסקה (1) לעיל ולא יהיה בהן כדי לגרום למסירה של זכויות השימוש במשק ליותר מאדם אחד ולבן זוגו".

68. עינינו הרואות, כי אף ההסכם הדו הצדדי יוצר מדרג בהעברת זכויותיו של חבר האגודה שנפטר, ולפיו תועברנה זכויותיו כבר רשות במשק לבן הזוג הנותר בחיים; ככל שלא קיים בן זוג בחיים, אך הוא הותיר אחריו ילד אחד, תועברנה הזכויות לאותו ילד בכפוף לכך שהוא מוכן ומסוגל לקיים את המשק; ככל שהותיר אחריו יותר מילד אחד, תועברנה הזכויות לאחד מילדיו אשר מוכן ומסוגל לקיים את המשק, ובהעדר הסכמה בין הילדים באשר לזהות הילד אליו תועברנה הזכויות, יכריע בכך בית המשפט.

עוד קובע הסכם המשבצת, כי הגם שזכויות השימוש במשק אינן חלק מעיזבונו של חבר האגודה שנפטר, הוא רשאי לקבוע בצוואתו למי הן תימסרנה, ובלבד שאינן פוגעות בזכויות בן הזוג, וכל עוד אין בהוראות שבצוואתו כדי להעביר את הזכויות ליותר מאדם אחד ולבן זוגו.

69. מכאן, שהמנוחה רשאית הייתה לערוך צוואה ולקבוע במסגרתה למי תימסרנה זכויותיה במשק בכפוף לכך שהוראותיה לא תסתורנה את הוראות הסכם המשבצת.

ואולם, אין חולק כי המנוחה לא עשתה כן.

אין בידי לקבל טענות הנתבעת 1 לפיהן המנוחה לא ערכה צוואה כיוון שידעה כי עפ"י צוואת המנוח נאסר עליה לעשות כן, וביקשה כי הוראות הצוואה של האב בדבר יורש אחר יורש תקוימנה.

זאת, כיוון שלא הונחה בפניי תשתית להוכחת טענה זו, ומכל מקום, וכפי שהוער לעיל, לא מן הנמנע, כי המנוחים טעו בהבנת המצב המשפטי ככל שהוא נוגע לזכויותיהם במשק, ופעלו או נמנעו מלפעול כתוצאה מטעויות אלו.

למרבה הצער, המנוחים אינם עמנו עוד, וכל ניסיון לפרש התנהגות כזו או אחרת שלהם או של מי מהם דינו להידחות.

לשם ההמחשה בלבד יוער, כי ניתן לפרש בחירתה של המנוחה שלא לערוך צוואה באי רצונה להפלות בין יורשיה עפ"י דין, ולא בהכרח כשם שמבקשת להסיק מכך הנתבעת 1.

כך או כך, גורל הזכויות במשק יוכרע עפ"י הוראות הדין ולא על פי ספקולציות כאלה ואחרות.

70. עוד יצוין, כי עיינתי שוב ושוב בכתב ההגנה מטעם הרשות, ומן האמור בו עולה, כי הגם שהעברת הזכויות במשק מהמנוחה לנתבעת 1 בוצעה על סמך המסמכים שהומצאו לה ע"י נתבעת 1, ובהם תעודות הפטירה של ההורים המנוחים ואישור הרשם לענייני ירושה כי לא נפתחו תיקים בעניין עיזבונותיהם של ההורים המנוחים, עמדת הרשות היא שהדין החל בכל הנוגע להעברת זכויות המנוחה במשק עם פטירתה הוא הוראת סעיף 19ג להסכם המשבצת הדו-צדדי.

71. משבאנו אל סעיף זה בהסכם המשבצת, הרי שגם באשר לתחולת החלופות בו חלוקים הצדדים. לטענת הנתבעת 1 יש להחיל בנסיבות המקרה דנא את הוראת סעיף 19ג(2) בהסכם המשבצת, בהינתן כי היא בתם היחידה של המנוחים אשר נותרה בחיים. מנגד טוען התובע, כי יש להחיל את הוראת סעיף 19ג(3), ומבקש למעשה לאמץ פרשנות מרחיבה למונח "ילד" המופיע בסעיף, ולהחילו על כלל יורשי המנוחה, כקבוע בצו הירושה שניתן אחר עיזבונה.

אכן נשאלת השאלה מדוע בחרו מנסחיו של הסכם המשבצת במילה "ילד" בעוד [שבסעיף 114 לחוק הירושה](#) ועניינו הורשת זכויות במשק חקלאי, היוצר קונסטרוקציה דומה לזו שבהסכם המשבצת, נעשה השימוש במילה "יורש".

72. לכאורה על פי פרשנות דווקנית-לשונית של סעיפי המשנה בסעיף 19ג(ג) בהסכם המשבצת, הצדק הוא עם הנתבעת 1.

יחד עם זאת, מדיניותה של בעלת הקרקע, רשות מקרקעי ישראל, כעולה מכתב ההגנה שהוגש על ידה היא, שצאצאיהם של ילדי בר הרשות נכסים בנעלי הילדים.

לפיכך, במקרה דנא, התובע בא בנעלי אביו המנוח, שהיה בנם של המנוחים, ולמרבה הצער הלך לעולמו לפנייהם.

עמדת הרשות נגזרת מפרשנות תכליתית של הוראות הסעיף האמור בהסכם המשבצת, לאור וברוח העקרונות הקבועים [בסעיף 114 לחוק הירושה](#).

פרשנות זו אף עולה בקנה אחד עם הכלל הקבוע ב**חוק הירושה**, ולפיו ילדו של מוריש שמת לפניו והותיר ילדים, הילדים יורשים במקומו – ראו [סעיף 10](#) ו**סעיף 14** לחוק הירושה.

משכך ואף משיקולים של צדק, שוויון והגינות, יש לאמץ את מדיניותה של בעלת הקרקע, רשות מקרקעי ישראל ולראות בתובע, חליפו של בן המנוחה, כמי שבא בנעלי אביו המנוח, כאילו המנוחה הותירה במותה שני ילדים, ולהחיל על נסיבות המקרה דנא את הוראת סעיף 19 ג(3) להסכם המשבצת.

73. הנה כי כן ועל מנת לקבוע את גורל הזכויות במשק, נדרשת הכרעה בשאלה מי מבין ילדי המנוחה מוכן ומסוגל לקיים את המשק.

זהות היורש אשר יכול לקיים את המשק:

74. זהו המקום להעיר, כי קביעת זהות היורש אשר "יכול ומסוגל" לקיים את המשק כמשק חקלאי איננה חלק מן הסעדים שנתבעו בתובענה שלפניי. משכך ניתן היה כבר כאן לחתום את פסק הדין. יחד עם זאת, וכיוון שהצדדים הרחיבו בדבר, מוצאת אני להתייחס לטענותיהם בנוגע לסוגיה זו, ולהעיר הערותיי בהתייחס אליה, תוך תקווה, שהדברים דלהלן ינחו אותם להגיע להסכמות באשר לגורל הזכויות במשק בלא היזקקות להליכים משפטיים נוספים.

75. מטעוני הצדדים עולה, כי אין מחלוקת שאף אחד מיורשי המנוחה איננו מתגורר ב.... או ביישוב חקלאי כלשהו ואינו עוסק בחקלאות; אין גם מחלוקת, כי מזה שנים רבות המשק אינו מתפקד כמשק חקלאי, ואין בו פעילות חקלאית של ממש.

76. לאורך השנים עסקה הפסיקה בשאלה מיהו הילד ה"מוכן ומסוגל" לקיים את המשק החקלאי. בתי המשפט נדרשו לשאלה זו אגב יישום הוראת [סעיף 114 לחוק הירושה](#) או אגב יישום הסעיפים הרלבנטיים (באשר הובאו לעיל) בהסכמי המשבצת, הדו/התלת צדדי.

77. על מנגנון זה, המורה כי בהעדר הסכמה בין ילדי בר הרשות שנפטר יכריע בית המשפט מי מהם יכול ומסוגל לקיים את המשק החקלאי, באשר נקבע [בסעיף 114 לחוק הירושה](#) ואומץ בהסכמי המשבצת, נמתחה ביקורת רבה בפסיקה ובספרות. יפים בעניין זה דברי המלומד ש. שילה בספרו: "מגמת סעיף 114 נראית כיום אנכרוניסטית. רוב תושבי המשקים במדינה אינם חקלאים והם מתגוררים במושב מטעמי נוחות ואיכות חיים. הניסיון לשימור עיבודם של משקים חקלאיים קטנים המפרנסים משפחה אחת נראה היום כדבר שזמנו עבר" ראו: ש. שילה, פירוש [לחוק הירושה](#), תשכ"ה-1965, חלק שלישי, עמ' 306.

ודברי בית המשפט לענייני משפחה בירושלים (כב' השופטת נ. מימון) בתמ"ש 00/7031 ד.א. נ' נ.י. ואח' (פורסם במאגרים האלקטרוניים):

"ואכן, כיום פועלים משקים חקלאיים מועטים. עם זאת, עקב החיפוש הגואה אחר 'איכות חיים' מחוץ לעיר – הפך הפוטנציאל הכלכלי-נדל"ני הגלום במשקים למוקד התעניינות, וכל נושא הפוטנציאל החקלאי, שבעבר שיחק תפקיד משמעותי בכל הנוגע למשקים, איבד ממעמדו. בנסיבות אלו, דומה כי השאיפה לשמר את המשקים כמשקים חקלאיים, והציפייה שבכל משק ימצא יורש המוכן ומסוגל לקיימו כ'משק חקלאי', אינן מציאותיות עוד, ונראה כי יש צורך בהתאמה של המצב המשפטי למציאות החיים הנוכחית.

זאת ועוד, סעיף 114 לחוק הירושה, במתכונתו הנוכחית, אינו נותן מענה ברור למצבים השכיחים מעין זה הנדון כאן, בהם אף אחד מהיורשים איננו 'מוכן ומסוגל' לקחת על עצמו להמשיך את הפעלת המשק כמשק חקלאי-יצרני, אך ישנו יורש המעוניין בכל זאת להחזיק במשק כנכס ולא כמשק פעיל. באופן דומה, החוק אף אינו מציע פתרון למצבים בהם אף אחד מהיורשים איננו מעוניין בזכויות במשק והם מעדיפים למכור את הזכויות לצד שלישי..." (ההדגשה שלי – פ.ג.כ).

78. הקביעה מי מבין ילדי בר הרשות שנפטר "מוכן ומסוגל" לקיים את המשק נשענת על שני מבחנים מצטברים: מבחן סובייקטיבי של מוכנות ומבחן אובייקטיבי של מסוגלות לקיים את המשק.

באשר למבחן האובייקטיבי כבר נקבע, כי כיום עם חידושי הטכנולוגיה המודרנית, אין צורך בעבודה פיזית קשה במשק וניתן גם להיעזר בפועלים. ראו למשל: תמ"ש (ת"א) 96/80170 גולדשטיין נ' גולדשטיין; תמ"ש (ת"א) 13-03-40442; תמ"ש (טב') 02-30318-10 ג.י. נ' נ.י. ואח' (כולם פורסמו במאגרים האלקטרוניים).

יפים ושובים את הלב והעין בעניין זה דבריו של חברי כב' השופט אסף זגורי בפרשת ג.י. נ' נ.י. ואח' הנ"ל:

"154. כבר מטעם זה ברור, שקביעה שרירותית לפי החוזה הדו-צדדי, להעביר הזכויות בפטירת ההורים המנוחים לבן שמסוגל לקיים את המשק, היא במקרה הטוב אוטופית, ובמקרה הגרוע היא מנותקת מהמציאות וחוטאת למטרות ההסכם גופו. מדובר בקביעה שעוצמת עיניים ומתעלמת מהעובדה שמשק זה כפי רבים מאוד בארץ כלל אינו עוסק בחקלאות מזה מספר עשורים וגם אם יקבע בית המשפט שיש בן שמסוגל לקיימו, לא תהא שום דרך להבטיח 'שהוא יקיימו חקלאית'...

...

ד. המבחן של 'הבן היחיד המסוגל לקיים את המשק', כאשר אין משק בפועל מזה למעלה מעשור וכאשר אין דרך להבטיח שאותו בן אכן יקיים מבחינה חקלאית את המשק, מאבד מזהירו וחיבותו..."

79. עיון בפסיקה מלמד, כי השיקולים/מבחני העזר, אשר שימשו את בתי המשפט לצורך הכרעה בשאלה מיהו הילד ה'מוכן ומסוגל' לקיים את המשק הם: עיסוק קודם ונוכחי

בחקלאות וניסיון בהפעלת המשק החקלאי; הפעלת המשק בפועל לאחר פטירת ההורים; המשכיות המשק ומניעת הזנחתו; מגורים במשק לרבות כוונה להמשיך ולהתגורר בו וקבלה לחברות באגודה. ראו למשל: **תמ"ש (טב') 10-02-30318** הנ"ל.

80. בפסק דין של בית משפט לענייני משפחה בטבריה (כב' השופטת ורד ריקנטי-רוסיה) שראה אור לאחרונה ודן בהרחבה בסוגיה שלפנינו (**תמ"ש (טב') 13-12-34958**), קובע בית המשפט כי "באין פעילות חקלאית ממשית במשק או כשאין יתרון מובהק למי מבין ילדיהם של בני הרשות על פי השיקולים 'הקלאסיים' של הטיפול והעיבוד החקלאי של המשק, יש מקום להפעלת שיקולי תום לב, יושר וצדק הנוגעים למערכת היחסים הפנים משפחתית וקביעה ערכית של בית המשפט ביחס לשאלה מיהו הבן 'המוכן ומסוגל' לקיים את המשק בנסיבות העניין".

81. ומשם לכאן:

התובע טוען, כי הנתבעת 1 איננה מסוגלת לקיים המשק כמשק חקלאי ואין בדעתה לעשות כן; כי התגוררה במשק רק בשנות ילדותה ומאז ועד היום, לא התגוררה בו ולא שבה להתגורר בו אף לאחר פטירת המנוחה; המשק עזוב ומוזנח, ואינו פעיל משך שנים רבות; הנתבעת 1 לא דאגה להפעילו ולא דאגה לעיבוד השטחים החקלאיים, קודם לפטירת המנוחה ואף לא לאחר מכן.

נוכח גילה המתקדם (כבת 67 שנים), נעדרת הנתבעת 1 מסוגלות פיזית לקיים את המשק.

מאידך, מצהיר התובע, כי הוא מעוניין להעתיק את מקום מגוריו ל..., ולהמשיך את פעילותם החקלאית של סבו וסבתו המנוחים במשק, וכי יש לו הכישרים והיכולת לקיים המשק, הן בשים לב לגילו הצעיר (כבן 42 שנים) והן בשל עיסוקו המאפשר לו ללמוד ולמצוא פרנסתו מעיבוד המשק.

82. מנגד טוענת הנתבעת 1, במידה רבה של צדק, כי במקרה דנא על נסיבותיו הקונקרטיים ובשים לב לביקורת הרבה שנמתחה על הוראת **סעיף 114 לחוק הירושה**, כפי שהוזכרה לעיל, אל לנו להשליך ייבנו על שאלת המוכנות והמסוגלות לקיים המשק, ומדגישה, כי המוסדות המיישבים אינם נוקטים עמדה והם אדישים באשר לזהות מקבל הזכויות במשק, כל עוד נעשה הדבר בהתאם למדיניות הרשות ובכפיפות לנהליה.

83. לטענת הנתבעת 1, המשק אינו דורש הפעלה פיזית עת השטחים החקלאיים בו מושכרים באופן מרוכז לשם עיבודם באמצעות צד שלישי.

כן טוענת היא, כי התובע הוא תלמיד ישיבה שתורתו אומנותו, וכי הוא מתגורר בשוב חרדי ומנהל אורח חיים חרדי, ומשום כך יקשה עליו להשתלב ב..., שהוא ישוב חילוני. לדידה, טענות התובע באשר לגילה הן משוללות יסוד, ואף מקוממות ויש בהן משום עידוד להפליה על רקע גיל, ועל כן יש לדחותן.

עוד טוענת היא, כי בניגוד אליה לתובע אין כל רקע בחקלאות, ולכן הוא נעדר כל יכולת לקיים את המשק.

בנוסף טוענת, כי עצם עתירתו החלופית למינוי מנהל עיזבון לצורך מכירת הזכויות במשק מעידה על כוונתו האמיתית למימוש הזכויות ולא לקיים המשק.

84. נסיבות המקרה דנא מלמדות ביתר שאת, כי הביקורת שנמתחה על הוראת [סעיף 114](#)

[לחוק הירושה](#) ובעקבותיו על הוראות הסעיפים 20 (ה) ו-19ג להסכמי המשבצת התלת צדדי והדו-צדדי (בהתאמה) בכל הנוגע לקביעת זהות ילדו של בר הרשות ה"מוכן ומסוגל" לקיים את המשק אליו תעבורנה זכויות בר הרשות, היא מוצדקת.

עניין לנו, כאמור, בשני יורשים שלאף אחד מהם אין זיקה של ממש למשק, למעט זיקת הדם בינם ובין ההורים המנוחים שהיו בחייהם בני הרשות במשק. קשה להשתחרר מן הרושם שכל אחד מהם מבקש, בדוחק, יש לומר, לשכנע את בית המשפט כי הוא עומד בתנאים שהציב הסכם המשבצת לשם ההכרעה למי מהם תועברנה הזכויות במשק, רק משום שהוגדרו ככאלה, ובלא שמגורים במשק והפעלתו כמשק חקלאי לאחר שנים רבות שלא תפקד ככזה, נראית ריאלית ומעשית.

85. הכרעה מעין זו בנסיבות המקרה דנא עלולה להיות שרירותית, מנותקת מן המציאות וחוטאת לרציונל שבבסיס הסכם המשבצת, של שימור המשק כיחידה חקלאית.

86. בהינתן, כי לא נשמעו עדויות בהליך שלפניי, והמחלוקת בין הצדדים, בשים לב לסעד שנתבע בה, הוגדרה, כאמור, כמשפטית גרידא, אומר בזהירות המתחייבת, כי מהחומר שלפניי עולה שאין למי מיורשי המנוחה יתרון על פני משנהו לצורך הכרתו כמי ש"מוכן ומסוגל" להמשיך ולקיים את המשק (עת ממילא המשק איננו פעיל, ודה פקטו, מושא הקיום איננו).

בנסיבות אלו נראה, ואף זאת יש לומר בזהירות המתחייבת, כי שני הצדדים מתייחסים אל הזכויות במשק כאל נכס נדל"ני בעל ערך כלכלי, ולא כאל משק חקלאי כמשמעותו הרגילה וכמשמעותו בדין, ובכלל זה הסכם המשבצת, נהלי רשות מקרקעי ישראל ו[חוק הירושה](#).

87. משנראה על פניו, כי יישום מבחני העזר שנקבעו בפסיקה אינו מעניק למי מבין יורשי המנוחה יתרון מובהק לפיו יועבר לידיו שרביט המשך קיומו של המשק כמשק חקלאי, הרי שנסללת הדרך להפעלת שיקול הדעת השיפוטי באשר לגורל הזכויות במשק, גם על יסוד טעמים של תום לב, יושר וצדק. ראו: [תמ"ש \(טב'\) 13-12-34958](#) הנזכר לעיל.

88. נוכח מהות הזכויות הנדונות ולאור מדיניותה של נתבעת 2 האוסרת פיצול הזכויות בנחלה, ובהינתן כי הסעד שנתבע הוא, כזכור, סעד הצהרתי, ובמובן זה התביעה התקבלה, יש ליתן בידי הצדדים האפשרות להגיע להסכמה באשר לגורל הזכויות במשק.

ככל שלא יעלה בידיהם להגיע להסכמות, וככל שהם דבקים בטענותיהם, כי אז יהא עליהם לפנות לבית המשפט בהליך מתאים לצורך הכרעה על פי סעיף 19ג(3) להסכם המשבצת הדו-צדדי, ולשם כך יהא עליהם להניח בפניו התשתית הראייתית המלאה, היות שבשלב זה ונוכח המתווה הדיוני שנקבע בהסכמת הצדדים, לא נעשה הדבר.

סוף דבר:

89. העולה מן המקובץ הוא, שהתביעה מתקבלת.

לפיכך מוצהר בזאת, כי העברת הזכויות במשק מס' X ב.... מהמנוחה ז"ל לנתבעת 1, – מבוטלת.

90. בשים לב לתוצאה אליה הגעתי, תישא הנתבעת 1 בהוצאות משפט בסך 5,000 ₪ אשר ישולמו לידי התובע תוך 30 יום.

91. פסק הדין ניתן לפרסום בהשמטת שמות הצדדים ופרטים מזהים.

92. המזכירות תמציא פסק הדין לצדדים ותסגור התיק.

ניתן היום, כ"א תמוז תשע"ו, 27 יולי 2016, בהעדר הצדדים.

[בעניין עריכה ושינויים במסמכי פסיקה, חקיקה ועוד באתר נבו – הקש כאן](#)

פאני גילת כהן 54678313-/-

נוסח מסמך זה כפוף לשינויי ניסוח ועריכה